

**Raftul
Denisei**

Colecție coordonată de
DENISA COMĂNESCU

Această carte a beneficiat de susținerea programelor de sprijin editorial ale Institutului Francez, precum și de susținerea Ambasadei Franței în România.

v i v r e
l e s
c u l t u r e s

LIONEL DUROY

Eugenia

Traducere din franceză de
SIMONA MODREANU

HUMANITAS
fiction

Redactor: Ștefania Nalbant
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Marilena Vasile
DTP: Radu Dobreci, Veronica Dinu

Tipărit la Paper Print – Brăila

LIONEL DUROY

EUGENIA

Copyright © Éditions Robert Laffont, S.A., 2018

All rights reserved.

© HUMANITAS FICTION, 2019, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DUROY, LIONEL

Eugenia / Lionel Duroy; trad. din franceză de Simona Modreanu. –

București: Humanitas Fiction, 2019

ISBN 978-606-779-563-9

I. Modreanu, Simona (trad.)

821.133.1

EDITURA HUMANITAS FICTION

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021.311.23.30

Pentru Betty Mialet și Bernard Barrault,
care-mi sunt alături de treizeci de ani.

Mihail a murit ieri, 29 mai 1945, strivit de un camion.
M-a înștiințat Andrei.

Am ridicat receptorul, așteptându-mă să fie Mihail – aproape numai el îmi telefona.

— Jana? Eu sunt... Mă temeam că n-o să dau de tine.

— Ce s-a întâmplat?

Fratele meu mai mic se străduiește mereu să-și țină sentimentele în frâu, dar am simțit că abia se ținea să nu plângă.

— N-ai ascultat radioul?

— Nu, în seara asta nu. De ce?

— Nu-l deschide, vin la tine.

— Ba nu, spune-mi întâi ce s-a întâmplat! E vorba de Ștefan? L-au găsit pe Ștefan sub dărâmăturile Berlinului?

— Așteaptă-mă, ajung la tine în zece minute... Nu, nu e vorba de Ștefan.

— Atunci e vorba de tata sau de mama! Andrei, spune-mi imediat ce s-a întâmplat. Ai auzit? Imediat!

— E vorba de Mihail, Jana, de Mihail... Cine i-ar pomeni pe părinții noștri la radio? Dar nu pot... Nu pot să ți-o spun așa.

L-am auzit înghițindu-și un hohot de plâns.

— Mihail a fost atacat, nu?

— Of, Jana, se spune că e mort... Se spune... Așteaptă-mă, vin. Așteaptă-mă neapărat.

Am recunoscut soiul acela de urlet înfiorător care țâșnea din mine, cel al femeilor cărora li se spune că soțul sau fiul lor tocmai a fost ucis, cel al mamei când a aflat că Ștefan era dat dispărut. Și nu voiam asta, cu nici un chip. Femei care se frâng și bocesc, în vreme ce bărbații tac. Mi-e silă de teatrul femeilor. Atunci, mecanic, am dat drumul la radio și m-am așezat. Tot corpul a început să-mi tremure și mi-am încrucișat brațele pentru a-l potoli. O voce pe care am identificat-o imediat ca fiind a lui Mircea Eliade evoca locul accidentului în opera lui Mihail. „Prietenul meu Mihail Sebastian, repeta el, dragul meu prieten“, cu acel ton dulceag de pocăință pe care îl adoptă de când „iubita“ lui Germanie a încetat să existe. „În întreaga operă a lui Sebastian, spunea el, vedeți locul pe care îl ocupă întâlnirea întâmplătoare, hazardul, accidentul fericit, nu-i așa, capabil să elibereze personajul din universul opriment în care se zbate.“

— Domnule Eliade, întreabă jurnalistul, și el plin de scrupule, cum se poate vorbi de un „accident fericit“ în această zi funestă?

— Dar cine vă spune că Sebastian nu-și dorea un asemenea moment? Cine vă spune că nu-l aștepta ca pe o eliberare?

Dintr-odată, era din nou acel Mircea sigur pe el din anii de vârf ai Gărzii de Fier, aprig lăudător al lui Codreanu și Hitler, cel care pretinsese, într-o seară de august din 1941, că era „sănătos“ ca evreii să plătească în sfârșit pentru tot răul pe care îl făcuseră diferitelor popoare europene care îi primiseră.

— Și tu-mi spui asta mie, prietenul tău, îi replicase Mihail cu blândețe.

— Îi spun asta lui Iosif Hechter, Mihail. Nu ești tu Iosif Hechter, prin sângele care-ți curge în vine, înainte de a fi scriitorul Mihail Sebastian?

Spre sfârșit, Mihail nu mai voia să-l vadă, iar când Eliade se întorcea pentru câteva zile la București de la Lisabona, unde era atașat cultural la ambasada României, cei doi „prieteni“ se evitau.

Apoi n-am mai vrut să-l ascult pe individul acela și am început să mă învârt prin bucătărioara mea. Abia așteptam să ajungă Andrei, să umple cu prezența și cuvintele lui golul acela în care simțeam că mă scufund. Însă frazele lui Eliade îmi reveneau în minte. Avea dreptate, desigur, toată viața Mihail sperase într-o întâlnire fericită, un accident fericit care să-l scoată din melancolia lui. Și abia în clipa aceea am făcut legătura – ce proastă sunt! – cu titlul ultimului său roman, *Accidentul*, apărut în 1939, chiar înainte de război. Doamne, Dumnezeu! M-am repezit la carte. Era o prostie, știam prea bine că Mihail nu-și anunța acolo propria moarte, îl citisem și recitisem, sperând să găsesc, dimpotrivă, motive de speranță pentru noi doi. Accidentul care deschide romanul e acela al unei tinere femei, Nora, care cade rău de tot de pe platforma unui tramvai, pe o stradă din București, și pe care Paul, dublul lui Mihail, ajunge să o conducă acasă, în lipsa altor doritori. Paul se poartă îngrozitor de urât cu Nora (așa cum o făcea Mihail cu mine la început), pentru că tocmai încheie o relație tumultuoasă cu o pictoriță, Ann, care îl înșală o seară din două, își bate joc de el, dar nu-l scapă din mână nici o clipă, ca și cum i-ar face plăcere să-l chinuiască. La sfârșitul romanului, deși e încă îndrăgostit de Ann (în orice caz, așa mi se pare mie), Paul se lasă cuprins de brațele maternale ale Norei și jură că nu va se va mai întoarce la cea dintâi – „niciodată, niciodată“. E un deznodământ jalnic, un aranjament de negustor mărunț, care nu seamănă deloc cu omul care era Mihail.

De altfel, ne și certaserăm din această pricină.

— Paul se va plictisi de moarte cu Nora lui, știi prea bine, Mihail.

— Nora e loială. Cu ea, cel puțin nu va suferi.

— *Niciodată, niciodată*, știu, am citit. Dar tot la Ann se va gândi când va face dragoste cu ea.

— Nu apare în cartea mea așa ceva.

— Nu, dar se află în mintea ta. Nu cred în morala asta de cercetaș, altfel nu te-aș fi văzut acum două zile la brațul lui

Leni Caler și nu aș fi în patul tău în această frumoasă după-amiază de ianuarie.

M-a rugat să mă ridic, să mă îmbrac și să-l las să lucreze. Ajunsesse la replicile finale din *Steaua fără nume*, noua sa piesă, al cărei rol principal intenționa să-l încredințeze chiar lui Leni Caler, și voia să o termine în noaptea aceea.

Mi-am amintit scena și, pe firul gândului, faptul că tocmai murise. N-aș spune că uitasem, dar preț de o clipă fusese încă viu, lângă mine, gol și cu părul ciufulit, căutându-și țigările.

Mă gândeam s-o sun pe Leni și să mă duc să mă refugiez la ea, la București – la început, mă privise cumva de sus, poate geloasă pe tinerețea mea, sau poate jignită că mă găsisse acasă la Mihail, deși ea se culca cu toți oamenii de teatru care-i făceau curte, dar până la urmă devenisem „micuța Eugenia“, „commoară“ ei (*trrrrésor*, cum spunea în franceză) –, când Andrei intră pe ușă.

M-am apropiat să-l sărut, iar el, atât de pudic de obicei, m-a cuprins în brațe.

— Mă doare sufletul pentru tine, l-am auzit șoptind.

Cum tremuram de-mi clănțăneau dinții, m-a strâns mai tare la piept. Andrei e fratele meu mai mic, dar e cu un cap mai înalt decât mine. Spre deosebire de Ștefan, fratele nostru mai mare, care era scund și lat în umeri, la fel ca tatăl nostru (ia te uită, vorbesc despre Ștefan ca și cum ar fi mort), Andrei e un tânăr înalt cu trăsături delicate. Îmi spun adesea că nu e nimic rău în el, nimic calculat, și în același timp știu bine că e imposibil, că fiecare om are partea lui întunecată. Doar dacă n-o fi vreun înger, precum Eminescu sau Rilke, ipostază ce-l scutește de meschinăriile de care noi ne rușinăm. Și el scrie poezie, speră să fie publicat, acum că războiul s-a sfârșit și, în așteptare, se lasă cu bucurie invitat pe câte o scenă din Iași care mai e cumva întreagă după bombardamentele nemților și sosisirea trupelor sovietice, pentru a citi poeme de Eminescu, de Gulian, sau, ca săptămâna trecută, *Elegiile duineze* (pe care nu le cunoșteam, el m-a făcut să le descopăr).

— Ce-o să faci, Jana?

— O să plec la București.

— Vrei să vin cu tine?

— Nu, o am pe Leni acolo, și, apoi, tu nu l-ai cunoscut decât puțin...

„Deloc“ fusesem pe punctul de a spune.

Andrei îl întâlnise numai o dată, în septembrie 1938, la Teatrul Comœdia din București, după repetiția generală a primei sale piese, *Jocul de-a vacanța*. Fratele meu nu avea decât nouăsprezece ani pe-atunci și îi propusesem să mă însoțească pentru a-l scoate puțin din Iași, unde își petrecuse toată vara în prăvălia părinților noștri. Fusese fermecat de Leni Caler care juca rolul principal (Mihail pretindea că îl scrisese pentru ea), dar nu-i plăcuse prea mult piesa, pe care o găsisese prea „demonstrativă“.

Și, evident, nu se sfiise să o spună.

Probabil că și el își amintea acel moment, ținându-mă în continuare în brațe, căci l-am simțit încordându-se brusc.

— N-ar fi trebuit să-l critic în seara aceea, a spus depărtându-se ușor. Nu se face așa ceva în ajunul unei premiere. De altfel, dacă-ți amintești, el n-a răspuns nimic. A plecat spre lojă și nu a mai vorbit cu mine toată seara.

— N-a spus nimic fiindcă s-a gândit că ai dreptate.

— Asta n-aș prea crede.

— Ba da. Mihail nu era niciodată mulțumit de munca lui. Piesă e superbă, tu te-ai înșelat, a avut numai recenzii bune, dar el considera, ca și tine, că îi lipsea grația, poezia, că ar fi putut face ceva mult mai reușit.

— Îmi pare rău că l-am rănit.

— Era mult mai dur cu sine însuși decât ai fost tu, Andrei. Pot să te asigur că nu l-ai rănit. Adevărul e că ajunsese să nu mai creadă nici în scris și că asta îl lăsa pustiit, la marginea prăpastiei. O vreme, scrisul l-a salvat, credea că era acel lucru atât de așteptat, atât de dorit, care să-l ridice, să-i dea pe veci dorința de a trăi. Dar n-a fost să fie, miracolul nu a ținut mult. Scrisul l-a entuziasmat când lucra la primele romane, la începutul anilor '30,

mult înainte de a se apuca de teatru, dar nu i-a adus liniștea, și cu atât mai puțin fericirea.

— Dar tu, cel puțin, l-ai făcut fericit, Jana.

— Mi-ar plăcea s-o cred. L-am iubit, da. El... nu știu. Singura femeie pe care a iubit-o cu adevărat, pe care a dorit-o cu toată puterea, a fost Leni. A crezut că Leni era „accidentul fericit“ pe care îl aștepta. Dar Leni nu poate fi femeia unui singur bărbat, la fel ca Ann, din romanul lui. Era o luptă pierdută dinainte.

— Jana, nimeni nu poate salva pe cineva care nu vrea să trăiască.

— Nu știu. Am sperat că aș putea fi eu aceea, dar m-a descurajat repede. Era capabil să-mi spună lucruri îngrozitoare fără ca măcar să-și dea seama de durerea pe care mi-o provoca. „Vezi tu, Eugenia, mi-a explicat într-o zi, înlocuindu-mi neputința cu o mare nenorocire, războiul a sfârșit prin a mă îndepărta de mine însumi. Îmi oferă o rațiune bună de a trăi – să aștept să se termine, să scap de razii, de moarte – eu, care de atâția ani nu mai așteptam nimic.“ În ziua aceea m-am întrebat cu-adevărat ce căutam lângă el.

Privind în urmă, nu pot să nu mă întreb cum de profesoara noastră de literatură, doamna Costinaș, a avut inconștiența de a invita un scriitor evreu la Universitatea din Iași, în 1935.

Ne ceruse să-i citim cu atenție romanul înainte de întâlnire și, auzindu-i numele – Mihail Sebastian –, nu mi-a trecut prin minte că ar fi putut fi evreu.

Cumpărasem cartea, dar nu o răsfoisem încă atunci când fratele meu Ștefan a văzut-o pe bufetul din sufragerie. Mama și cu mine ne îndeletniceam cu pregătirea cinei. Tata era jos, încheindu-și socotelile sau închizând prăvălia, și de obicei aștepta până în ultima clipă înainte de a urca.

— Ia zi, mamă, te-ai apucat să citești scriitorii jidani?

— Ce spui acolo, dragul meu?

— Cartea aia, *De două mii de ani...*

— E a mea, am zis. Dar nu e un scriitor evreu, o să-l studiem la curs.

— Nu-i jidan, Sebastian? Cred că glumești!

A întors cartea pufnind în râs.

— Aș vrea s-o văd și pe asta... Aș vrea s-o văd și pe asta..., a repetat, citind ce scria pe spate.

Apoi, cum nu găsea ce căuta, a pus-o înapoi pe bufet, rânjind în continuare.

— Iosif Hechter! Nici măcar n-au avut curajul să-i treacă numele adevărat, dobitocii!

— Dacă era evreu, m-am apărat, doamna Costinaș ne-ar fi spus.

— Pui rămașag?

— Vezi evrei peste tot, a remarcat mama, avem destui și așa, fără să mai fie nevoie să inventăm alții. M-ar mira ca, la universitate, profesorii să recomande scriitori evrei.

— Iosif Hechter, a repetat Ștefan. Și, ridicând brusc tonul: Vi se pare românesc numele ăsta, Iosif Hechter?

— De unde știi că așa îl cheamă? am strigat la rândul meu, exasperată de batjocura lui.

Atunci a intrat tata, gâfâind ușor și cu zâmbetul pe buze.

— Ei, ce se întâmplă în casa asta?

— Nimic, a răspuns mama răspicat. Du-te și te spală pe mâini, masa e gata.

Unele expresii ale tatălui nostru aveau darul de a o scoate din sărite, mai ales când părea mulțumit, ca în seara aceea, în vreme ce singura ei satisfacție era să-l bată la cap cu neliniști legate de viitorul celor trei copii și de prăvălie. Atunci, tata își lua o mină serioasă, se așeza lângă ea, propunea soluții pe care ea se grăbea să le respingă, până ce se recunoștea învinsă de optimismul soțului: „La urma urmei, ai dreptate, ceda ea, ridicându-se și punând capăt discuției, nu știu de ce văd mereu totul în negru.“

Fără să-i lase timp tatălui nostru să reacționeze, Ștefan s-a înfocat din nou în pene, umflându-și și pieptul, și vocea:

— Se întâmplă că doamna Costinaș, titulara catedrei de Literatură română de la Universitate – dacă-ti poți imagina așa ceva, tată –, le recomandă acum studenților să citească un jidan!

— Aș vrea s-o văd și pe-asta, a zis tata liniștit, îndreptându-se spre baie.

Atunci Ștefan s-a dus să ia cartea și a pus-o cu grijă în dreapta farfuriei tatălui nostru. Îmi amintesc că Andrei a ieșit din camera lui în acel moment, un adolescent înalt și cam zăpăcit, și că l-a întrebat pe Ștefan dacă era un cadou, dar că nu i-a răspuns.

Când s-a întors, tata a luat cartea în mână, în vreme ce se așeza și ne invita să o facem și noi (asta era regula, trebuia să așteptăm ca părinții noștri să ia loc mai întâi la masă).

— Sebastian..., Sebastian..., a rostit el, în timp ce mama începuse să ne umple farfuriile, dar asta e cartea care a scandalizat Bucureștiul! De luni de zile ziarele vorbesc numai despre povestea asta. Nu erai la curent, fiule?

— Un jidan!

— Bineînțeles!

— V-am spus eu!

Ștefan a lovit masa cu dosul palmei, în culmea surescitării.

— Un jidan, a reluat tata, suficient de necugetat încât să publice o prefață a maestrului său, ilustrul Nae Ionescu, care-i face praf cartea, se pare. Mă rog, așa umblă vorba, eu n-am citit-o.

— Asta-i culmea! a sărit mama. Ștefan are dreptate: nu ți se pare uluitor că această doamnă Costinaș îndrăznește să le ceara copiilor noștri să citească un evreu ? Un scriitor evreu! Ca și cum n-ar fi destui autori români...

— Carmen, a potolit-o tata ușurel, îți amintesc că din 1919, evreii așezați pe pământul nostru au obținut naționalitatea română. În plan strict juridic, nu mai putem spune nimic...

— Ei bine, pot să vă asigur că nu vor păstra mult timp naționalitatea română! l-a întrerupt Ștefan, prefăcându-se indignat.

— E foarte posibil, fiule, e foarte posibil, și chiar cred că aici, la Iași, am face bine să luăm repede anumite măsuri, dacă nu vrem să ne trezim sub tutela lor. Citeam deunăzi, nu mai știu în ce ziar, că, la ultimul recensământ, israeliții erau aproape cincizeci de mii, adică deja mult mai mulți decât noi ăștilași, creștinii...

Scriu aceste pagini la București, în apartamentul lui Leni Caler, a doua zi după înmormântarea lui Mihail. Nu aveam decât optsprezece ani pe-atunci, exact cu zece mai puțini decât astăzi, eram în primul an la Limba și literatura română la Universitatea din Iași, și auzeam pronunțându-se pentru prima dată numele lui Mihail Sebastian – Iosif Hechter pentru starea

civilă (Ștefan nu se înșelase). Dacă mi s-ar fi spus pe atunci că aveam să mă îndrăgostesc de un „jidăni” – căci așa le spuneam întotdeauna evreilor care frecventau universitatea cu riscul de a încasa bătaie –, m-aș fi simțit insultată. De aceea, încerc să-mi amintesc de felul în care îi priveam pe evrei în anul 1935. Ne însușiserăm ideea că erau profund diferiți de noi: fie putred de bogați, precum frații Braunstein, care dețineau palatul cu același nume din centrul orașului, sau ca familia Neuschotz, care făcea comerț în lumea întregă; fie săraci lipiți pământului, precum cei care supraviețuiau în mahalale – Târgu Cucu, Nicolina sau Păcurari. Nu ne-ar fi trecut niciodată prin minte, de exemplu, să ieșim la plimbare pe străduțele întortocheate din Târgu Cucu, unde se înghesuiau sute de familii evreiești, adăpostite în cocioabe prăpădite din cărămidă sau chirpici, unde părinți, copii și animale dormeau în aceeași încăpere pentru a-și ține de cald. Se spunea că acele cartiere erau atât de înglodate iarna, încât nici căruțele nu se mai încumetau pe-acolo, și atât de prăfuite vara, încât aerul era irespirabil. Bineînțeles, între aceste două extreme, o clasă evreiască de mijloc era bine situată în oraș – medici sau negustori, cum erau și părinții noștri. Evreii țineau în general ceasornicăriile, farmaciile, cabinetele medicale și dentare, studiourile fotografice, firmele de gramofone și telegrafie fără fir, prăvăliile de instrumente muzicale, tipografiile, pe scurt, tot ceea ce presupunea cunoștințe solide, în vreme ce cizmăriile, lăcătușeriile, frizeriile sau spălătoriile, care necesitau doar o pregătire de scurtă durată, le reveneau românilor.

Nu e vorba de faptul că evreii ar fi fost mai inteligenți sau mai rafinați decât românii, nu, aceasta era consecința unei legi care le interzicea să fie proprietari de pământ într-o țară care se baza cu precădere pe agricultură, așa încât, dacă voiau să scape de sărăcia lucie din mahalale, singura soluție la îndemână era învățătura. „Reușita” lor era cumva rezultatul neașteptat al unei măsuri discriminatorii. Ceea ce trezea însă în români un resentiment surd, un fel de gelozie căreia nu-i prea dădeam glas, totuși, pen-

tru că, în fond, eram mulțumiți că domnul Finchelstein ne-a putut repara ceasul, sau că domnul Caufman, farmacistul, se pricepea să ne ușureze durerile de stomac cu preparatele lui. Părinții noștri, care aveau vii în dealul Copoului și țineau o prăvălie de vinuri pe strada Lăpușneanu, una dintre cele mai elegante din Iași, erau și ei încurcați când era vorba despre evrei. Considerau că erau prea mulți, că succesul unora dintre ei era deșănțat, că sărăcia și mizeria altora erau o amenințare pentru sănătatea noastră, că nu mai eram la noi acasă, dar în același timp își înăbușeau sentimentele, căci o bună parte din clientela lor era alcătuită din evrei, începând cu familia Neuschotz, sau cu vecinul nostru cel mai apropiat, farmacistul, domnul Mayer, pe care îl salutau în fiecare dimineața – tata, cu o bonomie exagerată, care o enerva pe mama; ea, sec, abia ascunzându-și iritarea pe care i-o provoca vederea domnului Mayer, cu părul său creț și ochelarii săi mari.

Desigur, știam că din 1919 toți acești evrei erau oficial români, așa cum ne amintise tata, dar mai știam și că România a trebuit să ia decizia de a le acorda cetățenia la presiunea Franței, marea sa prietenă, aliata ei în victoria din 1918 împotriva Germaniei și că, de fapt, aceea nu fusese nici dorința conducătorilor noștri, nici a majorității poporului român. Pentru noi, acești evrei veniți din Galiția, din Rusia, din Ungaria, din Polonia și de pe unde or mai fi fost, care ne invadaseră orașul cu insolență și își ridicaseră sinagogile ici-colo, rămâneau tot evrei, străini, și nu aveau să fie niciodată români adevărați.

Din toată familia noastră, Ștefan era singurul care se angajase în lupta împotriva a ceea ce el numea „pericolul jidovesc”. Înțelesese de multă vreme că, interzicându-le evreilor să posede pământ, noi i-am transformat, fără voie, în intelectuali, într-o elită încă embrionară, fără îndoială, dar care ar fi putut foarte ușor, la un moment dat, să pună mâna pe țara noastră și să o „stoarcă ca pe o lămâie doar în folosul ei”.

El pretindea că, fără prietenii săi politici, care denunțaseră pericolul încă din 1920, nu s-ar fi putut înscrie la Medicină,

Notă asupra ediției în limba română

Toate fragmentele reproduse în acest roman într-o prezentare grafică distinctă au fost preluate din opere publicate.

În afara pasajelor din *Jurnalul (1935–1944)* lui Mihail Sebastian, ed. a II-a, revăzută, apărută la Editura Humanitas în 2016, și a romanului său *De două mii de ani...*, publicat tot de Editura Humanitas, în 2006, identificate ca atare în text, au fost inserate, mai ales în dialoguri, și alte citate din Mihail Sebastian. Pentru confortul lecturii, autorul a decis să le semnaleze doar prin folosirea ghilimelelor. Fragmentele din piesele lui Sebastian *Jocul de-a vacanța* și *Insula* au fost preluate din volumul *Teatru. Cronică dramatică*, în *Opere alese*, vol. I, ed. îngrijită și prefațată de V. Mîndra, Editura pentru Literatură, 1962.

În afara cărților mai sus menționate, versiunea românească a recurs și la următoarele lucrări:

Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, ediția a II-a, Editura Vremea, 1941;

Curzio Malaparte, *Kaputt*, trad. din italiană de Eugen Uricaru, Editura Univers, 1999;

„În Iașiul martirizat de trădarea ebraică“, în Curzio Malaparte, *Kaputt* (Addenda), ed. cit.;

Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, vol. 1, ediție digitală, o reproduce pe cea publicată de Editura Totul pentru Țară, 1936.